

"Varför hänvisar ingen till pacifismen?"

Varför hänvisar ingen till pacifismens idé när kriget mot Ukraina diskuteras?

På 1960-talet stod i Sverige inte bara frågan om anslutning till NATO, utan också om riket borde hålla sig med atomvapen, egna atomvapen, på dagordningen. Den förstnämnda frågan, men inte den sistnämnda, är aktuell på nytt. En skillnad mot argumentationen under de så kallade rekordåren är att någon pacifistisk hållning inte är tydlig i dag. Det som får avgöra individers och rörelers ställningstagande är säkerhetsläget, vad som är bäst för Sverige, sammanhållningen inom EU och vad som riskerar vara kommande mål för angrepp från Ryssland och Putin.

Pacifismen, en idé som annars brukar genomsyra förhoppningarna om att överleva krig och domedag, lyser med sin frånvaro.

Ändå är just icke-våldsliga inslag, det som 1960-talets pacifister förespråkade, faktiskt prioriterade av regeringar i Väst. Sanktioner, den första reaktionen på Rysslands angrepp på Ukraina, är till sitt väsen antimilitaristisk. Sabotage kan möjligen räknas som en våldshandling, men är knappast krigisk, åtminstone inte militaristisk.

Jag skriver detta i Gävle några veckor efter inledningen på Putins omänskliga och folkrättsstridiga angrepp på en suverän stat. I den här hamnstaden ställdes genomförandet av sanktioner på sin spets tidigt. Oljetankern *Transsib Bridge* från Ryssland med 50 000 liter flygbränsle fick ligga och vänta på klartecken. Hamndirektören hade tagit orden om sanktioner på allvar och ville hålla fartyget borta. Men det visade sig att en sådan åtgärd förutsatte beslut av regeringen. Något sådant beslut kom inte när kriget var i sin

linda.

Hamnarbetares fackliga organisationer i skilda länder har, utan att få godkännande av sina regeringar, vägrat lossa last från ryska fartyg. Solidariteten med Ukraina tar sig många och skilda uttryck, även pacifistiska initiativ.

Gävle förknippas med en tradition av att bekämpa förtryck. Här finns *Joe Hill-gården* som vårdar minnet av en man som skrevs in i historien som våldsman, men som själv 1901 tacksamt tog emot beskedet att bli frikallad från värnplikten på grund av sin tuberkulos. Året därpå utvandrade han till USA, för att senare bli avrättad efter en minst sagt kontroversiell och ifrågasatt dom för mord. Innan dess lyckades **Joe Hill** och hans organisation *IWW, Industrial Workers of the World*, förespråka antimilitaristisk propaganda innefattande uppmaning till generalstrejk i alla industrier.

I Gävle fick en yngling år 1671 sluta sina dagar på Rådhusstorget. 19-årige **Johannes Olai Rahm** blev halshuggen eftersom han gjort sig skyldig till blasfemi; under ett alkoholrus hade han sagt att Jesus var en horunge och Maria en hora. Till hans last låg att han var inspirerad av en vid denna tid känd kättare och pacifist, **Anders Kempe** (1622-1689), som var artillerist vid Frösö skans i Jämtland och avancerade till löjtnant. Efter att ha lämnat det militära blev Kempe anklagad för kätteri sedan han förolämpat prästerskapet. Under en landsflykt i Hamburg och Amsterdam drog han sig fram som kvacksalvare med ett hängivet intresse för alkemi. Han översatte den böhmiske **Paul Felgenhauers** skrifter. Dennes tankar påverkade Kempe som i sin tur påverkade Gävleynglingen Johannes Olai Rahm, som dömdes inte bara till halshuggning "*uthan och i bähle brännas*". Dessutom skulle Kempes böcker och översättningar eftersökas och offentligt brännas.

Idéhistorikern **Ronny Ambjörnsson** som har introducerat och dokumenterat ödet för pacifisten från Frösön skriver i *Fantasin till makten* (Ordfront, 2004): "*Kempe är en soldat som*

lämnat krigaryrket, en artillerist som laddat sina kanoner med traktater, pamfletter och broschyrer".

Chefen för Sveriges Fängelsemuseum i Gävle, **Desirée Forsberg**, säger när jag träffar henne att Kempe ifrågasatte alla slags krig, även de som förs i religionens namn och hans texter är ett glödande försvar för fred. Hon och museet har gjort en inventering av samtliga offentliga avrättningsplatser i Gävle från 1600-talet och framåt.

Pacifismen har i Sverige namnkunniga föregångare, ofta åberopade opinionsbildare som Zäta "Ned med vapnen" Höglund, Elin Wägner, Sonja Åkesson, Jarl Hammarberg Åkesson och Per Anders Fogelström. Hos Wägner kunde ett visst tvivel mot den egna hållningen avläsas, medan Per Anders Fogelström in i det sista argumenterade för radikalpacifism. Han såg inte något tillfälle då vapenmakt var acceptabelt. Till och med att bekämpa Hitler med våld var destruktivt i det långa loppet. Då tar våldet aldrig slut. När han motiverade sitt beslut att vara vapenvägrare, hänvisade Fogelström till mycket drabbande bilder av lemlästade barn som blivit offer för de allierades bombningar.

I *NF, Nationernas Förbund*, blev **Kerstin Hesselgren** ordförande i den femte kommittén, och vice president i församlingen 1933. Hon blev också förbindelselänk (connection chief) mellan de kvinnliga delegaterna i NF och kvinnororelserna utanför. Dessutom, och intensivast, arbetade hon i den första kommittén, som ägnade sig åt både juridiska frågor och medborgerliga rättigheter.

Den andra oktober 1935 attackerade den fascistiska italienska militären det oberoende Abessinien (Etiopien numera) och proklamerade den italienske kungen som kejsare där. De flesta staterna i NF hotade med sanktioner. Men under den följande våren blev det klart att de var verkningslösa; försöken till medling bröt samman. I juni 1936 talade den detroniserade etiopiske kejsaren **Haile Selassie** inför församlingen och

väddade för sitt folks liv och existens. Många delegater visade sin besvikelse och blev förödmjukade av NF:s vägnar för att det inte kunde rädda Abessinien. De talade om ett nederlag för NF.

Då gjorde Kerstin Hesselgren det som kom att uppmärksammas som ett etikettsbrott. Hon höll ett tal, trots att den svenske utrikesministern också planerade att tala. Hon började med att säga att hon lyssnat med intresse på alla välvilliga tal, "men jag känner ingen strimma av hopp i dem. Femtio nationer ger upp inför en angripare. Femtio nationer låter en liten stat, en av dess medlemmar, falla sönder. Hur kan vi...hoppas att något litet land kan ha något hopp inför framtiden? När femtio nationer förra hösten reste sig för att hjälpa en av NF:s små medlemmar mot den dödliga angriparen, kunde vi hoppas. NF var när allt kom omkring en verklig beskyddare. Det hade inte visat sig så förut, men nu hade den tiden kommit, när det skulle visa sin styrka: när vi skulle förstå att våra hem och våra barn kunde vara trygga under dess vingar. Och resultatet! Sämre än ingenting! Den lilla nationen som NF skulle hjälpa är utsuddad och tron på NF är skakad i sina grundvalar. [...] I många länder är myndigheterna rädda för de låga födelsetalen – hur kunde det vara annorlunda, hur kunde kvinnor önska föda barn till en värld så osäker, så hopplös! Jag har hört massor av kvinnor säga detta. Ni tycker säkert att krig alltid har funnits och kvinnor har fött barn ändå – det är sant – men krig har aldrig tagit sig sådana hemska uttryck som nu. Ni kan också säga, som det har sagts här, att allting måste göras för att inte släppa loss kriget i Europa. För detta syfte är det meningen att ett land skulle dö för alla de andra – men är ni säkra på att ni inte släpper fram kriget just genom att ge upp inför en angripare nu? [...] Preventiva åtgärder är nu den enda vägen och upplysning åt nationer såväl som individer om den goda viljans dolda makt. Om ni vill ha kvinnornas samarbete, kan ni få det helhjärtat om ni arbetar för fred på det sättet."

Talet vann mycket uppmärksamhet, refererades i svenska, amerikanska och franska tidningar och en författare i USA fick inspiration till en pjäs kallad *Refuse to be born*. Talet är ett tydligt exempel på att Kerstin Hesselgren inte bara var engagerad i kvinnors intressen utan även i fredsfrågan och försvaret av små stater mot en europeisk angripare, en imperialistisk stat, *"den dödliga angriparen"*. Och hon visade hotet från fascismen, som snarare växte om man inte försökte stoppa den genast. Handling!, ropade hon. Kvinnor och små nationer på ena sidan mot de imperialistiska staterna och de tysta delegaterna eller deras medlöpare på den andra; det var så hon uppfattade det.

Hos författaren, fredsvännen, miljökampen och akademiledamoten Elin Wägner kunde en allt större skepsis märkas inför pacifismen under Andra världskrigets förlopp. Hennes brev till exmaken **John Landquist** är fyllda av avsky för Hitler. Andra brev andas uppgivenhet.

Ett nedslag i fredskämpens gärning är signerat förre statsrådet och talmannen **Thage G Peterson**, som berättar om sina samtal med Wägner i boken *Elin i mitt liv* (Carlsson, 2021). Utifrån umgänget med författaren i deras gemensamma by Berg i Småland sammanfattar Peterson det som är Wägners pacifistiska signum. Hennes ambition var att införliva det politiska engagemanget i det egna sinnet:

"Freden måste ha ett djup, bli en del av oss själva. Freden måste i varje människa komma inifrån."

Fredsfrågan fanns på djupet hos Elin. Fredsfrågan var en del av henne själv. *"Fred hör samman med humanism och kärlek. Fred och godhet hör också ihop. Och måste finnas i varje människa. Utan godhet, kärlek, kultur och humanism går det inte att bygga hålla hållbara broar mellan länder och folk."*

1969 blev något av en peak när det gäller antalet värnpliktsvägrare i Sverige. **Per Kågeson** konstaterar i antologin *Värnpliktsvägran en mänsklig rättighet* (Rabén &

Sjögren) att det årliga antalet vägrare flerdubblats i Sverige och övriga Västeuropa. I antologin formulerade **Dan Israel** vad som kunde uppfattas som en förskjutning i den dåtida allmänna tolkningen av vad pacifism innebär: *"Kriget i Vietnam har klargjort att det inte behövs etiska eller religiösa skäl för att vägra värnplikt. Tvärtom, vi som anser det berättigat att FNL i Sydvietnam, Frelimo i Mocambique, MPLA i Angola, ZANU och ZAPU i Zimbabwe, FALN i Venezuela och alla andra befrielseörelser världen över, att ta till vapen mot det rådande förtrycket, just vi har alla skäl att vägra värnplikt."*

För Dan Israel var det svenska försvaret ett klassförsvar, och måste därför brytas ner: *"Ett av sätten att göra detta är att av medvetet politiska skäl vägra värnplikt."*

Med krigets barbari, det oprovocerade angreppskrigets brist på logik, följer omedelbart uppgivna kommentarer om mänsklighetens destruktiva väg mot sin egen utplåning. Hur kan annars civiliserade och förnuftiga människor använda sig av någon så primitiv konfliktlösning som massdöd, heter det. I fallet Ryssland och Ukraina är dessutom inte någon konflikt vid handen, åtminstone inte någon som skulle motivera att Ukraina ger upp sin suveränitet.

Resonemanget blir nedslående, eftersom det inte finns något självklart svar. Otaliga krig kan förklaras med ekonomiska, militärindustriella faktorer eller jakt på territoriella och strategiska fördelar. Vi har vid det här laget också lärt oss att så kallade objektiva faktorer inte alltid är självklara. Galna och dysfunktionella ledare kan både orsaka och utlösa kriget. Övertydliga exempel är Hitler och Putin. Mot dem hjälper varken bomber eller pacifism. Återstår hoppet att militärt försvar och icke-våld tillsammans kan dra ut på pinan så länge att den hinner upphöra.

Text: Jan-Ewert Strömbäck

Författare, ger i augusti ut en bok om Kerstin Hesselgren

(Hjalmarson & Högberg Bokförlag

Bild: Pixabay.com